

אתגר הדור: תנועה "דתית-לאומית-אנושית"

א. תופעת ה"מקפים" בתנועות דתיות

נשאלתי פעם בנימה ביקורתית על ידי הר"מ שלי בישיבה התיכונית שבה למדתי בחו"ל, את השאלה המתבקשת על כל תנועה חדשה בציבור הדתי: "אם אתם טוענים שיעבודה היא חלק אינטגרלי של 'יתורה', למה לכם הסיסמה 'תורה-ועבודה' כשהסתפקנו במשך כל הדורות בכותרת 'תורה'!". השאלה נשאלת כמובן גם על תנועת "תורה עם דרך ארץ", "תורה-ומדע", וכמובן, גם על הביטוי "דתי-לאומי". בזמנו, הייתה התנגדות חריפה ביותר לתנועות המוסר והחסידות על רקע דומה, שהרי המוסר ועבודת ה' בשמחה הינם חלקים מהותיים של התורה, אך ברגע שמכריזים על הבלטת פן זה או אחר של התורה, קיים חשש להגזמה באותו נושא על חשבון האיזון העדין והמדויק הטמון ב"תורת ה' תמימה".

כמובן, מאחורי תופעת תוספת ה"מקפים" הללו, עומדת העובדה שקיימת בציבור חולשה בתחום ספציפי בתורה המכריחה את אותו דור מסוים להבליט ולהדגיש את השלמת אותו מחסור. רק כתגובה ל"הוה אמינא" הרווחת בציבור, שתיתכן תורה ללא עבודה, ללא מוסר, ללא לאומיות וללא שמחה, הרינו זקוקים לריאקציה (תגובת נגד) שתמנע מאתנו להזניח את אותו פן. אם נניח אנחנו, עלינו להודות ולהתוודות שבדרך כלל אותה הזנחה בציבור הדתי איננה תוצאה ממדיניות מחושבת מלכתחילה, אלא היא מחסור שנוצר **דה-פקטו** (לאחר המעשה) כתוצאה מגורמים של שכחה או שחיקה, ולעתים מצד "רחוק מן העין, רחוק מן הלב". אף רב לא טען שארץ ישראל, מוסר, דרך ארץ, עבודת ה' בשמחה וכדומה אינם חשובים. אך מתוך שגרת הגלות, שבה "אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד"¹, ומתוך ריבוי העסק בפרטי ההלכות המעשיות, הצטמצם העיסוק בכללים הרעיוניים של התורה².

אמנם, כשקם חלק מהציבור להחזיר עטרה ליושנה, ולהשיב את אותו אידיאל אל סדר היום הציבורי, ה"ריאקציה לריאקציה" הצפויה של חלק מההנהגה הדתית (שהיא מטבעה שמרנית וחוששת, בצדק, מכל רפורמה), היא להתנגד. לעתים, אף מגיבים בבניית השקפה של "מלכתחילה" השוללת לא רק את אותה "הגזמה" של התנועות החדשות, אלא לפעמים אף את אותו הנושא - לגמרי. ההתנגדות אצל חלק מההנהגה החרדית לציונות, לחידוש השפה העברית, לעבודה, לצבא ואפילו ללימוד תנ"ך, היא ריאקציה שבאופן אירוני, יש בה מן הרפורמה לחיי מרחב

1. ברכות ח, א.

2. אורות עמי קא, קאא; "הדור", עקבי הצאן עמי קט.

התורה של תורת ארץ ישראל המקורית³.

ב. קידום המגמות הא-להיות דרך התורה, המצוות, הטבע והקידמה

ברוך ה', לא אלמן ישראל, ואותו א-להים שגילה לנו את הערכים הנצחיים של התורה ושל העולם, עובד לא רק במישור ה"מצוותי" אלא גם במישור הטבעי וההיסטורי. אותם הערכים מונחים בטבע הא-להי שבתוכנו; אך הם מתגלים ויוצאים אל הפועל בשלב זה או אחר על ידי המצוות המרוממות את האנושות לאיטה⁴, ובעזרת תופעות טכנולוגיות או חברתיות המתגלות על ידי קורא הדורות, בכל דור בהתאם לצורכו ויכולתו⁵. אם נדגים את העיקרון הזה באמצעות נושא הצמחונות, קיימים גורמים רבים ומגוונים המקדמים, כל אחד בנפרד, את אותו אידיאל רצוי, ובסופו של דבר בלתי-נמנע.

1. הטבע הא-להי של הרחמנות

גילוי הטבע הא-להי בעזרת ההתקדמות הטכנולוגית והחברתית - לעומת התפיסה ההיסטורית, רופאים היום ממליצים למעט באכילת בשר. כמו כן תנאי החיים המודרניים, המצאת המקפיא העמוק והתחבורה המהירה, יחד עם עלייה ברמת ניקיון ופינוק יחסי בחברה, הביאו לא רק לכך שאין אנו רגילים לשחיטת אחת מחיות המחמד בחצר הבית לצורך אכילתו, אלא גם ל"פירוק" צורת העוף לחלקים שהצורה, הקור, המרקם, דרך הארזיה, וצורת השיוק, מרחיקים את האדם מהשחיטה, הדם, הריח, וכל זכר של חיות. קשה להבחין היום במה שונה בשר מן החיים מאכילת טבעול. הרעיון של אכילת החי נעשה היום בצורה **נסתרת**, כפי שתעיד תגובתם של ילדינו במפגש הראשון עם החנות של הקצב בשוק או עם עוף שלם בצורתו ונוצותיו; פיתוח התחום של תזונה ותחליפי מזון יאפשרו לאדם להיגמל מתאוות הבשר⁶ בלי ויתורים כואבים במיוחד. גם התנועות לשלום החיות ולמניעת ניסויים על בעלי חיים והתפוצה המתפשטת של

3. מאלפים הם דבריו הגלויים של הרב אליה מאיר בלוך, ראש ישיבת טלז בקליבלנד משנת תשי"ד, על אודות תמיכתו והשתתפותו בחגיגת יום העצמאות והתנגדותו לשוללים: "בכלל כבר הבעתי השקפתי כי הרבה איבדנו על ידי זה שנמנענו מלהכיר בדברים נכונים **בשביל שהחופשים ומשמשיהם המזרחיים דוגלים בהם כדי לחזק עי"ז את דעותיהם הכוזבות. לדעתי לא מצאו השקפותינו הד בלבנות הקהל הרחב לא בשביל עמדתנו הנכונה נגד הדעות הכוזבות אלא בשביל עמדתנו השלילית נגד הדברים הנכונים כמו לימוד התנ"ך, לשון הקודש, וארץ ישראל"** (ההדגש אינו במקור, א.ש.). באופן אירוני, אגרת זו, שהתפרסמה בספר "מצוות השלום" של ר' יוסף עפשטיין, עמ' 607, הביאה לשריפת (!) רוב העותקים של המהדורה הראשונה של הספר על ידי קנאים בביתו של המחבר, עם יציאתו לאור בשנת תשכ"ט. אמנם השורפים נתפסו וחויבו בבית הדין של חסידי סאטמאר לשלם פיצויים לרב המחבר. אך כעבור שבע עשרה שנה, כשביקשו המחבר להוציא לאור מהדורה נוספת, אשתו החולה התחננה שישמיט את דברי הרב בלוך הני"ל מספרו כדי למנוע עימות נוסף עם הקנאים. פרטים על הסיפור מובאים על ידי R. J.J. Schachter, "Facing the Truths of History", Torah u'Madah Journal 8 (1998-99), pp.224-225, 272-274.

4. חזון הצמחונות והשלום", אוצרות הראייה (מהדו"ת תשמ"ח) עמ' 745 ו-748.

5. אגרות הראייה ח"א עמ' קו, ועין איה ברכות ב, פ"ח סי' א.

6. חזון הצמחונות והשלום", אוצרות הראייה (מהדו"ת תשמ"ח) עמ' 743.

הצמחונות גם בחברה הכללית - מקדמות מגמה זו. נוסף גם את העובדה שהקב"ה החזיר לנו את המדינה והצבא בעידן שאפילו מלחמות מתנהלות מרחוק ובלחיצת כפתורים בלי להצטרך להסתאב בברבריות העלולה לפגום את הנפש הישראלית העדינה.⁷

גילוי הטבע הא-להי בעזרת קיום המצוות ומנהגי ישראל - הרינו מצווים אפילו על "לא תשחית את עצה" וכל שכן החי כשאין צורך; צער בעלי חיים; "אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד"; פרטי השחיטה; איסור הדם ומצוות כיסוי; אין מברכים שהחינו וגם לא "תבלה ותחדש" על בגדי עור וכדו'.

2. גילוי הטבע הא-להי בעזרת העיון התורני

קריאה מדוקדקת מגלה שלאדם הותר לאכל בשר רק בדיעבד לאחר דור המבול; השאיפה לחזור לדרגת גן-עדן; המבט השלילי על הציידים נמרוד⁸ ועשו; הצד השווה שבכל החיות הטהורות שהן צמחוניות וכדומה.

נמצא שהקב"ה נתן את התורה, המצוות, הטבע, קידמת הטכנולוגיה, ההיסטוריה והחברה, ולמעשה מנהל את כל העולם במגמה לקדם את האנושות לקראת אותם האידיאלים.

ג. "נחיצות" פורצי הגדרות במהלך הגאולה

הרב קוק במאמר "הדור" ובמקומות רבים מכתביו עמד על מה שניתן לראות כפירוש חדשני למושג הקבלי/חסידי של "עבירה לשמה" כחלק מתהליך הגאולה⁹. לעתים, בגלל מגבלות הלכתיות¹⁰ או בגלל שמרנות כללית הנחוצה בציבור הדתי, השינוי המיוחל מופעל בעזרת שליחים פורצים ופורצים:

לפעמים יש צורך בהעברה על דברי תורה, ואין בדור מי שיוכל להראות את הדרך, בא הענין על ידי התפרצות. ומכל מקום יותר טוב לעולם הוא שיבוא ענין כזה על ידי שגגה, ובזה מונח היסוד של "מוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין". רק כשהנבואה שרויה בישראל, אפשר לתקן ענין כזה על ידי הוראת שעה, ואז נעשה בדרך היתר ומצוה בגלוי. ועל ידי סתימת אור הנבואה, נעשה תיקון

7. עיין אורות עמי יד. עיין גם בדברי הנצי"ב, העמק דבר על דברים יג, יח.
8. עיין במאמרי "נמרוד" - צדיק או רשע", סללי אורות ח (תשנ"ח-ט), עמ' 14, שם הסברנו שנמרוד "היה גיבור ציד לפני ה'" על רקע העובדה שחבר להיות צייד בידעו שהקב"ה התיר את אכילת הבשר רק בדיעבד, בימי סבו. בחירה זאת מראה על חוצפתו, וכך יש להבין "לפני ה'", כביכול, כנגד פניו.
9. הרחבתי בנושא במאמר שיצא לאור בע"ה בקרוב: "שאלת האנטינומיזם ובירור המושג 'בדיעבד' במשנת הרב קוק". עיין בנושא אצל פרופ' נחום רקובר, "מטרה מקדשת את האמצעים", ירושלים תש"ס, עמ' 73. נציין, שלהבדיל אלף הבדלות, מושג נעלה זה עצמו, נוצל לרעה על ידי שבתי צבי שר"י על מנת להתיר איסורים ולשחרר יצרים. ישרים דרכי ה'... ופושעים יכשלו במ.
10. עיין למשל במועדי הראי"ה עמי קיב-קיג בהסברו של הרב קוק לגמרא בסוכה מג, ב, בענין הסרת המוקצה שהניחו הבייתוסים על הערבות על ידי עמי הארץ כדי לאפשר קיום המצוה בבית המקדש.

זה על ידי פרצה ארוכת זמן, שמדאבת את הלב מצד חיזוניתה, ומשמחת אותו מצד פנימיותה¹¹. כלומר, לא רק שייטכנו תופעות כאלו, שהתסיסה לשינוי תבוא באמצעות גורם חיזוני¹², מכוחם של השמרים שביין¹³, אלא שלפעמים אף מוכרח להיות כך. אם כנים אנחנו גם כלפי עצמנו, צריכים להודות שלפעמים צודקים המתנגדים החרדים בטענתם שהתנועות הדתיות מושפעות לפעמים מתופעה בציבור החילוני או הנכרי. אמנם מבשרי ציון - הרב אלקלעי והרב קלישר - קדמו לעמיתיהם הרצל ונורדאו; אך מבחינה היסטורית, תנועת "תורה ועבודה" קמה כמענה דתי לתנועת העבודה, ותנועת "השומר הדתי" (שהיתה יותר קיצונית בנושא הסוציאליזם) הוקמה כאלטרנטיבה ל"השומר הצעיר". בכלל, אי אפשר לנתק את הציונות מהאווירה הלאומית ששררה באירופה באותם הדורות. כאמור, עובדה זאת, שהקב"ה לא "בחר בדתיים" (או יותר נכון, "הדתיים לא בחרו") להיות הראשונים "לעלות בחומה", ולהרים או לבצע דגל אידיאולוגי מסוים, אינו פוסל את אותו אידיאל, אלא מכריח יתר זהירות לברר בין האוכל לבין הפסולת¹⁴. אין זה נורא או מפריע שהתהליך נמשך זמן רב, או שנגרר בעקבות תופעות היסטוריות וחברתיות חיזוניות. ממה נפשך, הקב"ה הוא אותו הפועל, והמגמה היא אותה מגמה, בין אם מדובר בהתקדמות באמצעות התורה והמצוות ובין אם מדובר בהתקדמות באמצעות הטבע, החברה, הטכנולוגיה או ההיסטוריה.

ד. מאמר 'הדור' לדורנו הוספת הצלע השלישית

כשלימדו את מאמר 'הדור' בדור הקודם, הושם הדגש על תופעת ה"מקף": שציונות-דתית על שתי צלעותיה, יכולות לדור בכפיפה אחת, אף שהראשונה הגיעה, כביכול, מחוץ לבית המדרש. בהתאם למה שכתבנו למעלה, עניין זה הודגש כתוצאה מאווירה כללית של תסביך נחיתות,

11. שמונה קבצים ב, ל הפסקה מופיעה בערפלי טוהר עמי' טו, שם ערך הרב קוק בעצמו שינויים קלים (כשמסר את מחברותיו לדפוס, עיי' באגרות הראייה ח"ב עמי' רצו, ובהקדמתו של הרב י' שילת לערפלי טוהר, עמי' 3) כדי להבהיר ואולי אף לעדן את הדברים. וכך נכתב במהדורה הערוכה כפי שהיא ראתה אור בימי הרב קוק: "נעשה תיקון זה על ידי פרצה (משמט: "ארוכת זמן"), שמדאבת את הלב מצד **עצמה**, ומשמחת אותו מצד **תכליתה**". דברים דומים כותב הרב בערפלי טוהר עמי' סח.

12. יצוין, שלעתים קרובות אותן תנועות חברתיות מהפכניות אצל אומות העולם מונהגות דווקא על ידי היהודים "החילונים" שביניהם. בנוסף לקרל מרקס, אבי הסוציאליזם, לפני 120 שנה יסד והנהיג סמואל גומפרס את הסתדרות הפועלים הראשונה בארה"ב; ראשי התנועה הפמיניסטית בהגות ובפועל היו בטי פרידן וגלוריה שטיינס, וכמאה שנים לפניהן, ארניסטיין רוז; מבין ראשי תנועת ה"היפיס" נגד הממסד ובעד שלום היו אבי הופמן וג'רי רובין; בראש הלוחמים הליברלים לשוויון זכויות לעניים, בני המיעוטים וכדומה נמצאים השופטים והמשפטים לואיס ברנדייס (שזכה לכינוי "The Peoples' Advocate" - "המגן של העם"), פליקס פרנקפורטר, סמואל לייבוביץ (שהתפרסם בשחרור "בני סקוטסבורו", תשעה שחורים שנשפטו לגזר דין מוות מתוך גוענות), והיום, אלן דרשוביץ ורבים אחרים.

13. שמונה קבצים ד, כה, המופיע בשינויים קלים באורות עמי' פה, על פי זוהר נשא קכח.

14. על הסכנות שבכך ועל הצורך לברר היטב את הטוב ולהניח את הפסולת שבתופעות חברתיות, עיין למשל בהרחבה במאמריי "הפמיניזם האורתודוקסי במבט גלוי ובמבט ישראלי", צ'הר ט (חורף תשס"ב) עמי' 195-206 וכן "פמיניזם אורתודוקסי-אגואיזם דתי", צ'הר יג (חורף תשס"ג), עמי' 153-162.

שכאילו החרדים האנטי-ציונים הם הדתיים ה"אמיתיים", ולעומתם, הציונים האנטי-דתיים הם גם ה"ציונים" ה"רציניים" והמובילים. נוצרה על ידי כך **קואליציה מוזרה** בין הקצוות הללו מסביב ל"היה אמינא" שלא יתכן ציוני-דתי אמיתי; שכאילו מדובר ביצור כלאיים פשרני, היוצא קירח מכאן ומכאן. על רקע זה, נולד ה"מקף" של דתי-לאומי או ציוני-דתי.

אולם עברו כמה עשורים, ונקודות מפנה כמו: מלחמת ששת הימים, הקמת גוש אמונים, הקמת ישיבות ההסדר, ריבוי כמותי ואיכותי במספר בני התורה אצלנו וכו' - הוכיחו לעצמנו, לחרדים ולחילוניים, שידתי ו"לאומי" לא רק שאינם סותרים, אלא שמדובר בהשקפה לגיטימית ומקורית הקיימת מאז התנ"ך.

ניתן לסכם **שב"ה, כמעט ונגמר ה"קרב" על איחוד הדת והלאום, ובהצלחה**, עד כדי כך שהיום בחברה הישראלית, הדתיים והלאומיים כמעט מזוהים כמחנה אחד.

אם כן, מדוע טרם הגענו אל המנוחה ואל הנחלה בנושא האחדות?

נראה שהפיתרון טמון בדברי הרב קוק זצ"ל על כך שקיימת גם **צלע שלישית** בין השקפות העולם, שאף היא נתפסת היום בקואליציה רחבה ביותר, הן על ידי החרדים והן על ידי השמאלנים, ואף על ידי חלק מהדתיים-לאומיים, כסותרת לדת ולאומיות גם יחד. מדובר על הצלע של ההומניזם, המוסר, הליברליות, ההשכלה, התרבות, וכדומה, הכלולים על ידי מרן הרב זצ"ל תחת הכותרת של **'אנושיות'**. וכך הוא כותב (אורות התחיה פרק יח):

שלושה כוחות מתאבקים כעת במחננו... ושורשיהם קבועים הם בתוך ההכרה החודרת במרחבי רוח האדם. אומללים נהיה אם את שלושת הכוחות הללו - שהם מוכרחים להיאחד אצלנו, לסייע כל אחד את חברו ולשכללו, שיבצר כל אחד מהם את הקיצוניות שחברו יוכל להביא בצורה מקולקלת, כשלא יסויג דרכו - נניח בפיזורם, במרידתם זה על זה, ובהיחלקם כל אחד למחנה מיוחד העומדת כצר למחנה השנייה. הקודש¹⁵, האומה, האנושיות - אלה הם שלושת התביעות העיקריות שהחיים כולם, שלנו ושל כל אדם, באיזו צורה שהיא מורכבים מהם... שלושת הסיעות היותר רשמיות בחיי האומה אצלנו: האחת האורתודוקסית... בעד התורה והמצוה, האמונה וכל קודש בישראל; השנייה היא הלאומית החדשה...; השלישית היא הליברלית... ודורשת את התוכן האנושי הכללי של ההשכלה, התרבות והמוסר ועוד... תמיד צריכים אנו לשאוף לבוא לידי המצב הבריא הזה אשר שלשת הכוחות הללו יחד יהיו שולטים בנו¹⁶ בכל מלואם וטובם, במצב הרמוני מתוקן שאין בו לא חסר ולא יתר, כי הקודש, האומה והאדם יתדבקו יחד באהבה אצילית ומעשית...

עיון מחדש במאמר 'הדור' יגלה שהרב קוק התכוון מלכתחילה, **כבר בדורו**, ללמוד מצעירי השמאל, **לא רק את הלאומיות, אלא גם את רגישותם החברתית, ההומניסטית והמשכילה**. בשבחו את 'הדור', מדגיש הרב קוק את 'רגשי החסד, היושר, המשפט והחמלה... הכוח המדעי

15. הרב קוק מפרט בהמשך הפסקה ש"הקודש העליון" הוא הנושא הכללי, הכולל את שלושת הכוחות, ואינו מוגבל לתורה ולמצוות בלבד. אך הכוונה פה לצד הדתי במובנו הצר והמצומצם.

16. יתכן שהכוונה שהשלטון המשולש של ישראל מחולק אף הוא לפי שלוש האידאות הללו: כתר תורה (נשיא הסנהדרין = המנהיג הדתי), כתר מלכות (מלך = המנהיג הלאומי), וכתר כהונה (כהן הגדול = האוניברסלי, "כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים"). עיין בהרחבה בפירושי לתהלים קכב על פי מוטיב זה במאמרי "ירושלים הבנויה - עיר שמחברת את ישראל יחדיו", טללי אורות ו (תשנ"ה), עמ' 63-69.

והאידיאלי פורץ ועולה"¹⁷.

נראה שבדורנו הפירוד הזקוק ביותר לאיחוד, הוא בין הצלע השלישית, התחום האנושי, לבין שני עמיתיו, הדתי והלאומי. במיוחד בעידן היפוסט-ציוני, המתח והביקורת העיקריים בחברה הישראלית נגד הלאומיות והדת, הם מסביב לאידיאל של האנושיות. בדומה למה שכתב הרב קוק לגבי הלאומיות בזמנו, יתכן שגם לגבי האנושיות, היה כותב הרב קוק ש"לא בהדוף אותה מתוך נשמת הדור נצליח, כי אם בהשתדלות נמרצת להביאה אל מקורה העליון, לחברה עם הקודש המקורי שממנו היא נובעת"¹⁸. כאמור, **אין בדברינו השערה בעלמא**, אלא הדברים מפורשים ביותר בדברי הרב קוק, רק שכאמור, משום המאמצים המרובים משמאל ומימין מסביב לאיחוד הדת והלאומיות, תלמידי הרב זצ"ל עסקו פחות באיחוד הצלע השלישית עם שתי קודמותיה.

כאמור, המציאות בהנהגתה הא-להית, מכתובה את סדר היום הישראלי והעולמי. בשנים האחרונות אנו עדים לסכנה אמיתית בתחומים הלאומי והדתי, שיכול הזרם הליברלי והאוניברסלי בחברה הישראלית להמיט על המדינה. מפלגות 'שינוי' ושמאלה, תומכי הסכמי אוסלו, ז'נבה, ושאר הנסיגות מארצנו הקדושה, תופסים את הלאומיות ואת הדתיות כסותרות את הקידמה וכאלה שמעכבות את קבלתם של ישראל לחברת אומות העולם. כמו בכל גווי הארץ (כולל מסגרות רבות על-לאומיות - Non-¹⁹Governmental Organizations or N.G.O.s) השמאל הישראלי מדבר על אידיאלים של שלום ואחוה בין-לאומית. הם דוגלים ומאמינים בתרבות, השכלה, גלובליזציה ואוניברסליזם, כערכים אמיתיים וכפיתרון לבעיות העולם, כולל בעיות ישראל.

אמנם, הפונדמנטליזם האסלאמי של אויבינו מצנן במקצת את תקוותיהם; אך הם מאמינים שאם נמצא בין הערבים שותפים חילונים, תרבותיים, משכילים ואנושיים, יצליחו ביחד, ובעזרת העולם כולו, לנטרל ולכופף את הדתיים והלאומיים של שני הצדדים, כדי להגיע להסכם שלום.

17. "הדור", עקבי הצאן, עמ' קט; בעמ' קיא: "רגש היושר, הצדק והמדע שבקרבו"; בעמ' קטו: "אור הצדק הפנימי, היושר הכללי, והאהבה הלאומית הטהורה".

18. אורות, עמ' עה.

19. ישראלים רבים נוטים לזלזל בכוחם של ארגוני השמאל העל-לאומיים הללו, ולחשוב שמדובר בקבוצות מחאה קטנות המסייעות לערבים הנלחמים בו. לאמיתו של דבר, כתוצאה מההשתלטות האמריקנית על העולם, יחד עם קריסת ברה"מ לשעבר, האיחודים הללו מהווים "קונטרה" אלטרנטיבית וכתובת מודרנית ל"מרד הנהורים" נגד הממסד (במיוחד כשהבית הלבן מתנהל על ידי שמרנים). האינטרנט מביא ידע רב לכל מקום בעולם והגלובליזציה מגבירה את האכפתיות של צעירי מדינה אחת למה שקורה בצד השני של העולם. יחד עם האבטלה העולמית בתחום ההיי-טק, המצורפת לניידות הקלה של היום (המאפשרת גם ניצול רב של פועלים זולים במדינות רחוקות), צעירים משכילים (ובדרך כלל ליברלים) פנויים בהמוניהם להסתובב בעולם מהפגנה להפגנה. נראה להוסיף שתנועת הפמיניזם תורמת אף היא בבחירת מוקדי ההפגנות במיוחד סביב נושאים הומניטריים, כתחליף לרחמנות הנשית הטבעית שהייתה מכוונת בעבר כלפי המשפחה. סדר היום של הארגונים הללו, ברובו, אכן עולה בקנה אחד עם האנושיות היהודית, אך האנטי-שמיות וחוסר השליטה עליהם (בלי לדבר על נישואי תערובת) הופכים את הניאו-מרקסיסטים הללו למסוכנים ביותר בעבורנו, והצרות המחכות לנו בבית המשפט הבין-לאומי בהאג יוכיחו.

קבוצות השמאל הקיצוניות, הצועדות ומפגינות יחד עם אויבי ישראל ואף תוקפים את הצבא שלנו, יחד עם עורכי הדין והפוליטיקאים הבאים להגן על רוצחי ילדינו כאילו הם רק "שוחרי חירות", יחד עם סרבני הצבא, מבהירים את הסכנה שבליברליזם בקיצוניותו, בהיעדר לאומיות ודת להגביל אותו מהגזמה.

לצערנו, כפי שניבא הרב קוק, בהיעדר החיבור לדת, השמאל אכן הגיע "לשנאת ישראל וארץ ישראל" כערכים צרים ולאומניים הסותרים את האוניברסליזם²⁰.

במקום אחר, כותב הרב קוק שמי שאוהב את האנושות לא פחות ממה שהוא אוהב את אחיו בני עמו, אהבתו "צריכה בדיקה"²¹. מי שדואג לאזרחים ערבים חפים מפשע ולפעמים אף מחבלים עם דם על ידיהם, יותר מאשר שהוא דואג לאחיו נפגעי הטרור חפים מפשע - דומה לאותה אגם המצילה את בנה של השכנה מהשַׁרְפָּה לפני שהיא מצילה את בנה. מי שחסרה לו אחוות המשפחה הלאומית, ומי שחסרים לו תורה ושולחן ערוך דתיים כדי להגדיר עד כמה מטיבים לאחד על חשבון ההטבה לזולתו, בסופו של דבר, גם **אנושיות** אין לו.

מצדנו, לעומת דברי הרב קוק שהזכרנו, נראה שחלק רחב ביותר בציבור החרדי, הדתי והלאומי, יצטרפו אף הם ברצון לקואליציית ההסכמה של השמאל, שכאילו האנושיות, התרבות, ההשכלה וכדו' אכן סותרות את הדת ואת הלאומיות. בתחומים הללו, אין ספק שהציבור התורני נתפס היום כמפגר, ומסיבות מובנות. מבחינת סדר העדיפות, אין ספק ש"תלמוד תורה כנגד כולם".

אצל גברים, האיסור של ביטול תורה תמיד יבוא על חשבון התחומים האחרים. אין במסגרת מאמר זה אפשרות להתייחס לסוגיה המעניינת, כיצד חשב הרב קוק להתמודד בפועל עם האתגר ולאחד את התרבות וההשכלה הכללית בישראל עם העליונות הנצחית של לימוד תורה²². ניתן להניח שלצד הישיבות במתכונתן הישנה, ראה הרב קוק צורך במוסדות כעין "ישיבה אוניברסיטה", שיכשירו את הפן האנושי של האומה ללא סתירה עם הפן הדתי. בתורת ארץ ישראל יש מקום לגיטימי לעבוד את ה' לא רק בישיבה אלא גם בצבא, בשדה, או באקדמיה, בצורה סובייקטיבית לפי צורכי הפרט ונטיותיו. הרי ברור שלכל אחד בישראל יש נטיות טבעיות בנפשו לאחד משלושת הכוחות הכלליים הללו: דת, לאום או אנושיות.

20. אגרות הראי"ה, ח"א, עמ' קפג, ועיין עוד באורות עמ' פד ו-קלג, ובאוצרות הראי"ה, מהדו' תשמ"ח, עמ' 716.

21. אורות, עמ' קסט.

22. שמא ירחיבו ויבהירו הפוסקים את אשר כבר נפסק שהלכה כר' ישמעאל בברכות לה, ב (רמב"ם ה' תלמוד תורה ג, ט-יא; שו"ע או"ח קנו, א וערוך השולחן, שם; רמ"א יו"ד רמו, כא; שו"ע הגר"ז ה' תלמוד תורה סעיף ו), שיחד עם "לא ימוש ספר התורה הזה מפיך" מובהר "הנהג בהם **מנהג דרך ארץ**". כל שכן, שכשנחזור לחיינו הלאומיים בארץ ישראל, כדברי החתם סופר בחידושיו על סוכה לה.

יצוין שבמהדורה החדשה של חידושי החתם סופר על השי"ס, נשמט הדף של חידושי הקצרים על מסכת סוכה, ולצערנו, לא קשה לשער מה היא מגמת ההשמטה של אותם הקנאים שהעניזו לשלוח יד בדברי גדולי ישראל.

יש לעיין גם באפשרות פרמטטית אחרת **שהנשים**, מתוך רוחניותן הטבעית הפוטרות אותן מאיסור ביטול תורה (שמנונה קבצים א, תכא), יעסקו בעתיד בצדדים האנושיים של תרבות, השכלה כללית, ואנושיות כלל-עולמית.

כבר היום קיימות מסגרות בין-לאומיות רבות של נשים למען שלום הילד, השלום, נגד הרעב וכדומה. עיין מה שהרחבנו על כך במאמרנו "עיון מחדש בכפילות עשרת הדיברות - דיברות הנשים ודיברות הגברים", טללי אורות ט (תש"ס), עמ' 79-88, ובמה שהבאנו למעלה בהע' 15.

אמנם, אפשר להבין מהיכן האשליה שלשמאל יש מונופול על האנושיות. **התנועות** לאיכות הסביבה, צדק חברתי, שלום עולמי וכדומה הן, בינתיים לרוב, מחוץ למודעות ולפעילות של הציבור הדתי, אף שזה לא אמור להיות כך²³. **אלו שבתוכנו הטועים לחשוב שאהבת ישראל מכריחה התנגדות לאוניברסליזם והשכלה, תורמים אף הם למגמה זו**, כמו אלו החושבים שלאומיות מחייבת "טרטור" כל ערבי, וכמו אלו החושבים שאנושיות וליברליזם מחייבים חולשה, נסיגה וויתור לאומי לתוקפנות. אך עלינו לשנן כי

צרות-העין הגורמת לראות בכל מה שחוץ לגבול האומה המיוחדת, אפילו אם הוא חוץ לגבול

ישראל, רק כיעור וטומאה, היא מהמחשכים הנוראים שגורמים הריסה כללית...²⁴

כמו כן, קיים סטריאוטיפ בעולם החילוני שכאילו יהודים חרדיים הם פחות מוסריים או אנושיים, מאשר אנשים "מודרניים". ר' ישראל סלנטר וישיבות המוסר זיהו את הבעייתיות שבדבר כבר לפני 150 שנה, ושאלו לתקן את המצב על ידי לימוד **המוסר**, והקפדה על **ניקיון ודרך ארץ** כדברים ערכיים ולא חיצוניים בעלמא. נראה שעל ראשי הישיבות והמחנכים כבר בגיל צעיר, לתגבר גם היום את הלימוד הישיר בנושאים הללו במתכונת שיחות וספרים המתאימים לדורנו.

יתכן וחלק מהבעיה נובע מהתנפלות התקשורת על פושעים דתיים ואנשים לאומיים כמוצאת שלל רב. ברם, עלינו להודות, שאם נחנך את ילדינו שכמו שתמורת מיליון שקלים לא נאכל כזית חזיר, כך לא נגנוב ולא נשקר אפילו אם הדבר יעלה לנו בהפסד רווח דומה, הכבוד וההערכה למוסר של הדתיים יעלו במהרה. פשוט להזכיר **שגנבה, שקר ורכילות = חזיר**. אם כל בחור ישיבה יקבע זמן בכל יום ללימוד ספרי מוסר, כפי שמחייב המשנה ברורה²⁵, והדבר יבוא לידי ביטוי גם בתודעה הציבורית בפנים ובחוץ, ניתן יהיה להמיס את המחיצה הווירטואלית בין האנושיות לבין הדת והלאומיות, אפילו יותר מהר מאשר הורדנו את המחיצה המדומה²⁶ שחצתה בין הדת לבין הלאומיות. כשם שכבר התברר בארץ שלאומיות אמיתית מקורה בדת ישראל, אין ספק שעל ידי **העיסוק במוסר המלוּבש בהקפדה ובמשמעת דתית**, יעלה הַרף המוסרי אצל הדתיים למקום כל כך גבוה, עד שאחינו האידיאליסט שבשמאל יכיר וידע "שימצא מה שהוא מבקש דווקא בגבול ישראל"²⁷. אז הצביעות והאנטי-שמיות שבמוסר הגויים יזוהו גם על ידי השמאל הישראלי, ואף הם יתאחדו בתוך גבול ישראל, ולא עם אויבינו שמנגד.

23. עיין מידות הראייה, אהבה א-ג, ו-ז: "האהבה צריכה להיות מלאה בלב לכל... ואי-אפשר שלא להתמלא אהבה לכל בריה, שהרי שפע אור ה' בכל הוא מאיר, והכל הוא התגלות חמדת נועם ה'... מדת האהבה השרויה בנשמת הצדיקים, היא כוללת את כל הברואים כולם, ואינה מוציאה מן הכלל שום דבר ולא עם ולשון...".

24. מידות הראייה, אהבה י.

25. סי' א ס"ק יב על פי הברכי יוסף והחיי אדם בהל' יוה"כ.

26. "אחדות ושניות", מאמרי הראייה עמ' 234-235.

27. "הדור", עקבי הצאן, עמ' קט.

ראוי לציין גם שחלק מהסטריאוטיפ נובע מחוסר הבנה של הלכות צניעות, והמחשבה המוטעית שכאילו מדובר על זלזול בנשים מתוך נחיתות, טומאה, וכדו'. אחרים מתקשים להבין כיצד אנו תומכים בנישואי תערובת בין כל העמים, כשכל העולם יתקרב להיות משפחה אחת²⁸, אך לגבי עצמנו, איננו מוכנים להיות "חלק מהחגיגה", ואנו שוללים בתוקף נישואי תערובת בין יהודים לגויים. יהיה ניתן לתקן ולהשיב על הטעויות והשאלות הללו ודומיהן על ידי הסברה בטוב טעם, רק על רקע ההערכה הכללית שתבוא בעקבות יצירת **קשר מובהק בין אנושיות לבין הדת והלאומיות הישראלים**. כשם שיבינו כיצד אפשר ואף חייב המונותיאזם את הבאת המוסר לעולם²⁹, יבינו גם את הקשר החיוני בין דברות הלוח הימני לבין דברות הלוח השמאלי (תרתי משמע!).

העובדה שאנו "זקוקים" ללמוד דברים מסוימים "מבחוץ" אינה צריכה להפתיע או לאכזב. כבר ראינו שהקב"ה מקדם את העולם לא רק באמצעות התורה והמצוות, אלא גם בהדרכת ההיסטוריה והקידמה. כבר למדנו שעלינו "ללקט ניצוצות" חיוביים מבחוץ, בשובנו מגלויותינו.

אין ספק שככל שימשיך העולם באמצעות האינטרנט, התקשורת, התחבורה, וכו', בהתקדמות הבלתי נמנעת, לכיוון הגלובליזציה, **שאלת ייחודו של ישראל, הן במישור הלאומי והן במישור הדתי, תלך ותחריף**. אם כולם צועדים לכיוון ההתחברות האנושית, לשם מה אנחנו עומדים על "עם לבדד ישכון"? אם העולם מתאחד מסביב לתרבות אחת, למה אנו מתעקשים להוסיף על כך גם את שמירת התרבות הישראלית, הייחודית לנו? אם האנושות מתקדמת לשמור שבע מצוות בני נח, מדוע אנו זקוקים ל-613? הרב הרל"פ הסביר לפני יותר מחמישים שנה (!) בצורה

28. אורות, עמ' קנו: "ראויה היא האנושיות שתתאחד כולה למשפחה אחת, וחדלו אז כל התגרות וכל המידות הרעות היוצאות מחילוקי עמים וגבולותיהם. אבל העולם צריך להעידון התמצית, שהאנושיות משתכללת על ידו בעושר הצביונים המיוחדים של כל אומה. וזה החיסרון תשלים כנסת ישראל... והיו כל העמים הכלליים חטיבה אחת, ועל גביהם... ממלכת כוהנים וגוי קדוש, סגולה מכל העמים, כאשר דבר ה'". בדומה לכך שם, עמ' קס.

29. עיי' שם, עמ' קד: "האליליות בטומאתה פראותה", וכן ב"הדור", עקבי הצאן, עמ' קח-קט. התיזה קשורה לאחד מחוקי היסוד של כל הדתות, והוא שהעובדים שואפים לחקות את אלוהיהם (Imitate Dei). על כן, בעבודה זרה כשיש לפחות שני אלים, ממילא כולם יתקוטטו וילחמו להיות "מספר אחד", כפי שמעידה המיתולוגיה. כמו כן, בעבודה זרה עצם ריבוי האלים מעיד שכל אחד אינו מושלם. את מחסוריהם משלימים האלים במיתולוגיה על ידי "לקיחה" מהחלשים מהם. על כן האדם העובד עבודה זרה יכול לשוב ולהצדיק את התנהגותו האלימה ואת רצונו לחטוף משל אחרים, משום שגם האלים עושים כן. לעומת זאת, במונותיאזם, א-ל אחד מושלם אינו מתחרה, אינו מתקוטט, ואינו "לוקח" (שהרי הוא מושלם), אלא "נותן". ממילא העובדים אף הם אמורים לחקות התנהגות מוסרית זאת. בנוסף, בריבוי האלים, ממילא אין שופט אחד עם אמת אחת ומוסר אובייקטיבי מוחלט. במצב זה, האדם עלול להצדיק את יצריו ואינו מפחד כל כך מעמידתו לפני השופט האובייקטיבי. מה שאין כן במונותיאזם שבו יש שופט אחד, עם אמת אחת ומוסר אובייקטיבי שכולנו נעמוד ונישפט בפניו.

נבואית וריאליסטית להפליא, כיצד מלחמת גוג ומגוג תהיה סביב לשאלה הזאת³⁰. אם כן, כדאי לנו להקדים תרופה למכה, ולהכין את כל העם עם התשובות הנחוצות. לעומת הלאומיות והדתיות של אומות העולם שהביאה לידי פירוד ומלחמות, **לאומיות ודתיות ישראלית מושתתת כולה על יסוד רצוננו האנושי לאחד ולהטיב לעולם כולו**. עלינו לגלות ששאיפתנו הלאומית היא "להקים צבור אנושי גדול אשר ישמור את דרך ה' לעשות צדקה ומשפט"³¹. מצוות "לך לך מארצך... אל הארץ אשר אראך" היא היא מה שאפשרה את "ונברכו בך כל משפחות האדמה".

ניצחוננו בסוף תלוי בהסרת המחיצה האחרונה. בהדגשת לימוד המוסר והחיים על פיו, נחנך לאיחוד הגמור, לאיחוד הא-להי שאין בו סתירות. טרם יצאנו מעידן ה"מקפים", אך הדרך לעשות כן, הדרך להתאחד תחת ה"קודש העליון" היא, להוסיף את המקף האחרון, ולהיקרא: "דתי-לאומי-אנושי".

30. ממעייני הישועה, עמי שכא-שכב: "יקומו העמים כולם כאיש אחד לחלוק על הרגש (הלאומי של ישראל)... יאמרו כי ההתפלגויות שבין עם לעם והכרת הלאום מביאה רק רעה לעולם... על ידי המלחמות והמריבות שביניהם. מתוך מחשבה זו יצאו למלחמה על בית ישראל, כדי להעביר את הרגש הזה מן העולם, וזוהי מלחמת גוג ומגוג... וגדול יהיה היום ההוא, יום נקם בגויים, ואז יודו ויאמרו כי באמת זכות הלאומיות היא מיוחדת לישראל לבד, 'הן עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשב'".

31. אורות, עמי קד, על פי בראשית יח, יט.